

กลุ่มคนมลายูในประเทศไทย

คนมลายูในประเทศไทยประกอบขึ้นด้วยหลายกลุ่ม แต่ที่สำคัญมีอยู่ 4 กลุ่มได้แก่

1. คนมลายูพื้นเมือง

คนมลายูพื้นเมืองเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดในประเทศไทย คนมลายูกลุ่มนี้ส่วนมากจะอาศัยอยู่ในสี่จังหวัดชายแดนภาคใต้ คือ ปัตตานี ยะลา นราธิวาส สตูล และบางส่วนของจังหวัดสงขลา พวกเขายังคงเป็นประชากรส่วนใหญ่ของพื้นที่และมักจะชอบเรียกตัวเองว่า “คนมลายู” มากกว่า “คนไทยอิสลาม” หรือ “ไทยมุสลิม” ดังที่ทางราชการเรียกพวกเขา คนกลุ่มนี้นอกจากจะอยู่ในพื้นที่นี้แล้ว ยังกระจายไปอยู่ในที่อื่นๆ ในภาคกลาง และภาคอื่นๆ ของประเทศด้วย

2. คนมลายูจากคาบสมุทรมลายู

คนกลุ่มนี้ส่วนใหญ่จะอาศัยอยู่ในจังหวัดสตูล ทั้งนี้เพราะสตูลเคยเป็นตำบลหนึ่งภายใต้รัฐเคดาห์ อย่างไรก็ตาม ก็มีชาวมลายูจากคาบสมุทรมลายูที่มีได้มาจากเคดาห์และเปอร์ลิส อาศัยอยู่ในจังหวัดสตูลด้วยเช่นเดียวกันรวมทั้งได้กระจายไปอยู่ยังจังหวัดอื่นๆ ของประเทศไทย คนกลุ่มนี้ถือว่าเป็นคนมลายูที่มีจำนวนรองลงมาจากคนกลุ่มแรก

3. คนมลายูจากอินโดนีเซีย

กรณีการ จุฑามาศ สุมาลี (1980: 3-4, 30-35 และ 40-43) กล่าวว่าคนมลายูเชื้อสายอินโดนีเซียได้เข้ามาอยู่ในเมืองไทยมานานแล้ว คือ ตั้งแต่รัชสมัยของสมเด็จพระนารายณ์มหาราช แรกๆ นั้นคนมลายูกลุ่มนี้เข้ามายังกรุงศรีอยุธยาในฐานะทหารรับจ้าง โดยมักจะได้รับหน้าที่ให้เป็นทหารมหาดเล็กรักษาพระองค์ ดังนั้น จึงจะอาศัยอยู่ภายในบริเวณของราชวัง คนเหล่านี้ได้ผสมผสานเข้าสู่ระบบของทหารไทยและใช้ชีวิตร่วมกันกับคนมุสลิมเชื้อสายเปอร์เซีย และมลายูกลุ่มอื่นๆ

คนมลายูจากอินโดนีเซียได้เข้ามายังประเทศไทยจำนวนมากภายหลังจากการเสด็จเยือนชาวของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในปี ค.ศ. 1881, 1896 และ 1902 พวกนี้ได้ขึ้นเรือและเรือใบจากสิงคโปร์ เดินทางมายังเมืองไทย และในเวลานั้นคนมลายูจากอินโดนีเซียจะทำงานเป็นคนสวนในสวนของคนไทย แต่ก็มีคนมลายูจากอินโดนีเซียที่ถูกบังคับจากทหารญี่ปุ่นให้เดินทางเข้ามาในประเทศไทยช่วงสงครามโลกครั้งที่ 2 เพื่อเอาแรงงานของคนเหล่านี้สร้างทางรถไฟจากจังหวัดกาญจนบุรีไปยังประเทศพม่า ส่วนหนึ่งของพวกเขาได้พยายามหนีจากการควบคุมของทหารญี่ปุ่น และได้อาศัยอยู่ในประเทศไทยจนถึงปัจจุบัน ซึ่งส่วนมากจะอาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานครและภาคใต้ของประเทศไทย ต่อมาคนเหล่านี้ได้ผสมกลมกลืนกับคนมลายูพื้นเมืองและคนมลายูจากคาบสมุทรมลายู จากบันทึกของหอจดหมายเหตุแห่งชาติ (หจช, ร.5.2. 19/4) ระบุว่าในปี พ.ศ. 2453 มีคนมลายูเชื้อสายอินโดนีเซียจำนวน 371 คน ในขณะที่คนมลายูเชื้อสายอื่นมีจำนวน 289,423 คน อย่างไรก็ตาม คนมลายูกลุ่มนี้ในกรุงเทพมหานคร เพิ่มจำนวนเป็น 2,116 คน ในปี พ.ศ. 2463

คนมลายูจากอินโดนีเซียมีความสามารถในการจัดสวนมาก สถานที่สำคัญๆ หลายแห่ง เช่น พระราชวัง สถานที่ราชการ และถนนหนทางที่สำคัญๆ ในพื้นที่กรุงเทพฯ เกือบทั้งหมดในเวลานั้นล้วนเป็นผลงานของพวกเขา

4. คนมลายูจากจามหรือจามปา

คนมลายูจากจามหรือจามปามีหลายเชื้อสาย ไม่ว่าจะเป็นคนมลายูจากคาบสมุทรมลายู มลายูจากหมู่เกาะมลายู (เสาวนีย์ จิตต์หมวด 2531: 138) หรือมลายูจากมินังกาเบา คนไทยเรียกคนมลายูพวกนี้ว่า “แขกจาม” หรือ “แขกขีรว” คนมลายูจามเข้ามาในประเทศไทยสมัยกรุงศรีอยุธยา เนื่องจากการสงครามหลายต่อหลายครั้งระหว่างจามปากับเขมรและจามปากับเวียดนาม ส่วนหนึ่งของพวกเขาเข้ามาในฐานะทหารรับจ้างของกรุงศรีอยุธยาเพื่อต่อสู้กับการรุกรานของพม่าต่อกรุงศรีอยุธยาในรัชสมัยของสมเด็จพระนเรศวรมหาราช การอพยพเข้ามาเมืองไทยของคนมลายูจามเกิดขึ้นอีกหลายครั้ง ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์หลังจากจามปาตกอยู่ภายใต้อำนาจของเขมร (ศิริ เปรมจินต์ 2502: 79, 97 และ 184) และเวียดนามในปี พ.ศ. 2263 (เสาวนีย์ จิตต์หมวด 2531: 139)

หลักแหล่งของคนมลายูในประเทศไทย

1. ปัตตานี

คนมลายูในประเทศไทยกระจายอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ แม้จะมีมากที่สุด ในจังหวัดชายแดนภาคใต้และจังหวัดต่างๆ ในภาคใต้ก็ตาม คนมลายูปัตตานีนับหมายถึง คนมลายูพื้นเมืองดั้งเดิมที่ปัจจุบันอาศัยอยู่ในจังหวัดปัตตานี ยะลา นราธิวาส และบางอำเภอของจังหวัดสงขลา เป็นกลุ่มมลายูที่ยังคงความเป็นอัตลักษณ์มลายูอย่างเข้มแข็ง กล่าวคือ ทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม พูดภาษามลายูปัตตานี เป็นภาษามลายูถิ่นหนึ่งในหลายๆ ภาษามลายูถิ่นในภูมิภาคนี้และเมื่อมีการสื่อสารเป็นทางการหรือเมื่อมีพิธีการ โดยเฉพาะพิธีการทางศาสนา ภาษามลายูมาตรฐานหรือภาษามลายูกกลางจะถูกใช้เป็นสื่อ คนมลายูปัตตานียังคงปฏิบัติตามประเพณีมลายูในกรอบของศาสนาอิสลามอย่างต่อเนื่องและมั่นคง ภาษามลายูโดยใช้อักษรยาวีแม้ที่อื่นในภูมิภาคนี้จะมีการใช้น้อยแต่กลับตรงกันข้ามกับปัตตานีที่ยังคงเป็นที่นิยมและยากที่จะลบเลือน ผลงานเขียนโดยเฉพาะอย่างยิ่งการเขียนตำรับตำราทางศาสนาอิสลาม ปราชญ์ผู้รู้ชาวปัตตานียังคงใช้ภาษามลายูในการเขียนและใช้ภาษามลายูในการถ่ายทอดให้แก่ผู้มาศึกษาเล่าเรียนอีกด้วย

จากการที่ปัตตานีเป็นเมืองเก่าแก่ในโลกมลายู เป็นเมืองท่า (Interport) ที่สำคัญและเป็นศูนย์กลางการเผยแพร่ศาสนาอิสลามในภูมิภาคนี้เช่นเดียวกับ อาเจะห์ มะละกา เคดาห์ และกลันตัน จึงทำให้ดินแดนปัตตานีกลายเป็นป้อมปราการอันสำคัญในการปกป้องและรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์มลายูและผู้คนพร้อมที่จะไปศึกษาหาความรู้ในเรื่องศาสนาอิสลาม ณ แดนไกลโดยเฉพาะที่นครมักกะฮ์หรือในประเทศซาอุดีอาระเบียเพื่อสืบสานความเป็นปราชญ์มุสลิมปัตตานีดั้งเช่นบรรพบุรุษของพวกเขา เราจะเห็นว่าในบริเวณนี้จะมีสถาบันการศึกษาที่เรียกว่าปอเนาะอยู่มากมาย หรือแม้กระทั่งความจำเป็นในการศึกษาทางสามัญมีมากขึ้นตามยุคสมัย แต่สถาบันการศึกษาก็ยังคงดำรงไว้ซึ่งการศึกษาอิสลาม ดังนั้น รูปแบบของ

โรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามที่สอนทั้งวิชาสามัญและวิชาศาสนาควบคู่กันจึงเป็นทางเลือกทางการศึกษาของคนมลายูปัตตานีในสังคมยุคใหม่

ส่วนในทางด้านสังคมการเมือง (Socio-politic) นั้น เนื่องจากปัตตานีที่เคยเป็นรัฐที่มีความมั่นคงและอุดมสมบูรณ์ ดังนั้น ปัตตานีจึงเป็นรัฐเดียวที่สามารถขยายอิทธิพลของตนในรูปของวัฒนธรรมทางการเมือง (Political-Culture) และเศรษฐกิจมากกว่าหนึ่งศตวรรษ ปัตตานีได้เป็นสถานที่ที่สำคัญในมิติของประวัติศาสตร์โลกมลายู และการเผยแพร่ศาสนาอิสลาม (เสนีย์ มะดากะกุล 2519: 173 และ 2529: 172)

2. ภาคใต้

นอกจากคนมลายูที่ปัตตานีแล้วยังพบว่ามลายูกระจายไปตามจังหวัดต่างๆ ในภาคใต้ สืบเนื่องจากจังหวัดภาคใต้เคยรับอิทธิพลของศาสนาฮินดูและต่อมาได้รับนับถือศาสนาพุทธเนื่องจากอำนาจของศรีวิชัยเหนือดินแดนนี้ คนมลายูในภาคใต้ที่มาจากหลายแห่งไม่ว่าจะเป็นปัตตานีคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะมลายู เช่น ชวา มีนังกาเบา ปาเลมบัง เมดาน อาเจะห์ สิงคโปร์และอื่นๆ

สังคมคนมลายูในจังหวัดสตูลนั้น โดยประวัติศาสตร์แล้วเป็นสังคมที่จะต้องพึ่งพาสังคมที่ใหญ่กว่าอยู่เสมอ อย่างเช่น เคดาห์ในระยะแรกและเมืองสำคัญๆ ในภาคใต้ของประเทศไทยในเวลาต่อมา ประชากรของสตูลมีทั้งที่เป็นชนพื้นเมืองหรือที่อพยพมาจากที่อื่น ชนพื้นเมืองดั้งเดิมของสตูล ได้แก่ ซาไก และชาวเล

เนื่องจากสตูลเคยเป็นตำบลเล็กๆ ภายใต้เคดาห์ ดังนั้น ความสัมพันธ์ของสตูลกับโลกมลายูค่อนข้างชัดเจนมาก โดยเฉพาะชาวมลายูที่มีสายตระกูลที่เชื่อมโยงกับการเจริญเติบโตของรัฐเคดาห์ในกระแสนของการจัดระเบียบการปกครองเมืองมลายูของไทยนั้นไม่ปรากฏว่ามีเจ้าเมืองสตูลคนใดเลย นอกจากเจ้าเมืองที่มีเชื้อสายมลายูที่ปกครองเมืองสตูล ซึ่งสิ่งเหล่านี้แตกต่างโดยสิ้นเชิงกับสิ่งที่เกิดขึ้นกับปัตตานี ในระยะเวลา 119 ปี คือ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2356 ถึง พ.ศ. 2475 เมืองสตูลมีเจ้าเมืองที่มีเชื้อสายมลายูที่แต่งตั้งโดยรัฐไทยจำนวน 6 ท่าน

คนมลายูที่สตูลส่วนใหญ่เป็นคนพื้นเมืองที่มีความสัมพันธ์ทางเครือญาติที่ใกล้ชิดกับคนมลายูในคาบสมุทรมลายู นอกจากนั้น ยังมีที่มาจากอินโดนีเซีย ไม่ว่าจะเป็นจากเกาะสุมาตรา เช่น เมดาน อาเจะห์ จัมบี หรือที่มาจากเกาะชวา และซูลาเวสี คนสตูล แม้ปัจจุบันจะไม่ค่อยนิยมพูดภาษามลายูมากดังแต่ก่อน แต่ก็ยังมีชุมชนและตำบลต่างๆ ในสตูลอีกไม่น้อยที่ยังพูดภาษามลายูถิ่นสตูลที่เหมือนกับภาษามลายูถิ่นเคดาห์หรือเปอร์ลิส ส่วนการแต่งกายและการปฏิบัติตามประเพณีมลายูนั้น สังคมคนมลายูในสตูลนั้นยังคงสืบสานต่อไป

ส่วนคนมลายูในจังหวัดอื่นๆ ในภาคใต้นั้นจะมีพื้นฐานจากที่ต่างๆ ดังนี้

พัทลุงเป็นเมืองเก่าที่สำคัญที่สุดเมืองหนึ่งในภาคใต้ ในบริบทของประวัติศาสตร์รัฐมลายูและพัฒนาการของรัฐไทยนั้น พบว่า มีกษัตริย์ที่มีเชื้อสายมลายูจากเคดาห์และสุมาตราเคยปกครองเมืองนี้ อย่างเช่น ดะโต๊ะมาร์ฮุม (Datuk Marhum) และเป็นเขตแดนระหว่างวัฒนธรรมมลายู (อิสลาม) กับวัฒนธรรมพุทธ (รวริทย์ บารู 2533: 7) คนมลายูพัทลุงประกอบด้วยหลายกลุ่ม กล่าวคือ มลายูจากปัตตานีซึ่งยังคงใช้ภาษามลายูถิ่นปัตตานี มลายูจากเคดาห์ เปอร์ลิส ลังกาวิที่ได้ผสมกลมกลืนกับประชาชน

ส่วนใหญ่ของพัทลุงและไม่สามารถพูดภาษามลายูเว้นแต่คำภาษามลายูบางคำที่เกี่ยวกับวัฒนธรรมมลายูและศาสนาอิสลามเท่านั้น นอกจากนี้ ก็มีมาจากหมู่เกาะมลายู เช่น อาเจะห์และสุมาตรา เป็นต้น

ตรังเป็นเมืองเก่าแก่ที่สุดเมืองหนึ่งในฝั่งทะเลตะวันตก สมัยก่อนนั้นตรังเป็นท่าเรือที่พ่อค้าต่างชาติรวมทั้งพ่อค้าชาวมลายูมาแวะและใช้ในการค้าขาย ชาวมลายูเหล่านี้มีทั้งจากคาบสมุทรมลายูและหมู่เกาะมลายู คำว่า ตรังเองก็มาจากภาษามลายู “Terang” ที่แปลว่า สว่างเป็นคำที่บรรดาพ่อค้าจะเรียกสถานที่แห่งนี้ที่เมื่อบรรดาเรือสินค้าของพวกเขาเดินทางมาถึงปากแม่น้ำแห่งนี้เป็นระยะเวลารุ่งสางพอดี

ความสัมพันธ์ระหว่างเมืองตรังกับเมืองมลายูในภาคใต้ของไทยและบนคาบสมุทรมลายูมีกล่าวไว้ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 4 เมื่อตงกู มุฮัมมัด สะอัด (Tunku Muhammad Saad) ตงกู มุฮัมมัด อากิบ (Tunku Muhammad Akib) และวันมาลี (Wan Mali) จากเกาะยาว ภูเก็ต นำลูกน้องของตนบุกเมืองตรังและวันมาลีสามารถยึดครองเมืองตรังได้ ขณะที่ตงกู มุฮัมมัด สะอัดและตงกู มุฮัมมัดอากิบ บุกไปเคดาห์ สงขลาและพัทลุงต่อ จนสุดท้ายกรุงเทพฯ ต้องส่งกองทหารมาปราบและจับคนมลายูเคดาห์เป็นเชลยนำไปยังพังงา

แม้คนมลายูตรังจะมาจากหลายแห่งในภูมิภาคมลายูแต่ที่ชัดเจนก็จะมาจากเคดาห์ ลังกาวิเปอรลิส สุมาตราและอาเจะห์ มีชุมชนมลายูหลายแห่งในจังหวัดตรังในปัจจุบันนี้ แต่เขาเหล่านั้นไม่สามารถพูดภาษามลายูได้เว้นแต่คำมลายูบางคำที่ถูกสอดแทรกไว้ในการสนทนาประจำวัน

นอกจากจังหวัดที่กล่าวมาแล้วก็มีคนมลายูในจังหวัดพังงา กระบี่ ภูเก็ต ระนอง ชุมพร นครศรีธรรมราช สุราษฎร์ธานีที่มีรากเหง้าจากภูมิภาคมลายูทั้งมาจากคาบสมุทรมลายูและยังมีญาติพี่น้องอยู่ในประเทศมาเลเซียและบางกลุ่มยังเดินทางไปมาหาสู่อยู่ดูราวเท่าทุกวันนี้ แม้คนมลายูในกลุ่มจังหวัดเหล่านี้จะพูดภาษามลายูไม่ได้แต่ก็ใช้คำภาษามลายูเป็นบางคำในการพูดจาในชีวิตประจำวัน และมีส่วนของวัฒนธรรมมลายูที่คนเหล่านี้ปฏิบัติเหมือนๆ กันอยู่

3. ภาคกลาง

คนมลายูนอกจากจะอยู่ทางภาคใต้แล้ว ก็ยังมีจำนวนไม่น้อยที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพฯ และจังหวัดในภาคกลาง แมกซ์เวล (Maxwel, 1970: 2 ใน Tadmor ใน Jurnal Dewan Bahasa, 1992: 484) กล่าวว่า:

“Siam proper has a large Malay population, descendants mainly of captives taken in war, and the language is therefore in use there in place”

คนมลายูในภาคกลางมาจากหลายแห่ง อย่างเช่น คนมลายูจากปัตตานีและเคดาห์ที่ส่วนหนึ่งถูกนำเข้ามายังภาคกลางด้วยเหตุผลของสงครามในฐานะเชลย ในปี พ.ศ. 2328 และ 2334 รัชกาลที่ 1 จัดส่งกองทหารบุกปัตตานี คนมลายูจากปัตตานีรวมทั้งคนชั้นสูงของปัตตานีถูกกวาดต้อนเข้ามายังกรุงเทพมหานครนับจำนวนพันเพื่อมาเป็นทาส (Tadmor ใน Jurnal Dewan Bahasa, 1992: 485) บรรดาเชื้อพระวงศ์และข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ของปัตตานีถูกนำไปอยู่ที่สี่แยกบ้านแขกในขณะที่คนอื่นๆ ไปถูกนำไปอยู่ในหลายแห่งในกรุงเทพมหานครและปริมณฑล (เสาวนีย์ จิตต์พินิจ 2531: 108)

คนมลายูจากอินโดนีเซียนั้นรู้จักกันในนามของคนมลายูขาว ศูนย์กลางของคนมลายูขาวในกรุงเทพมหานคร คือ มักกะสัน คนมลายูจามหรือจามปาเข้ามาในประเทศหลังจากอาณาจักร จามปาล่มสลายคนจามจะอาศัยอยู่หลายแห่งในกรุงเทพมหานครและปริมณฑลและมีส่วนหนึ่งไปอยู่ที่น้ำเขี้ยว อำเภอแหลมงอบ จังหวัดตราดและที่พุมเรียง อำเภอไชยา จังหวัดสุราษฎร์ธานี

4. ภาคตะวันออก

คนมลายูในภาคตะวันออกเป็นผลสืบเนื่องจากการกวาดต้อนในฐานะเชลยของทัพไทย หลังจากปราบเมืองมลายูในทางภาคใต้ (สมคิด มณีวงศ์ 2516: ~35 ในอิมรอน มะลูลีม 2537: 12) มีทั้งมลายูที่เข้ามาเช่นจากจามปาและมลายูจากปัตตานีที่ถูกกวาดต้อนมาและที่เข้ามาอยู่ในภายหลังซึ่งจะกระจายไปตามจังหวัดต่างๆ เช่น จังหวัดจันทบุรี ตราด ระยอง ชลบุรี ฉะเชิงเทรา ทั้งนี้เพราะระยะทางของจังหวัดเหล่านี้กับเมืองมลายูทางภาคใต้ไม่ไกลนักเมื่อใช้การเดินทางทางเรือข้ามอ่าวไทย

5. ภาคตะวันตก

คนมลายูเป็นชาติพันธุ์ที่สำคัญที่สุดในหมู่มุสลิมในภาคนี้เมื่อเปรียบเทียบกับชนเชื้อชาติอื่นๆ ภาคตะวันตก ประกอบด้วย จังหวัดที่ติดต่อกับประเทศพม่า คนมลายูอาศัยอยู่ในจังหวัดเพชรบุรีเป็นพวกที่ถูกนำมาในฐานะเชลยศึกช่วงต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ และอีกส่วนหนึ่งเคลื่อนย้ายมาจากกรุงเทพมหานครและปริมณฑลมาทำมาหากินอยู่ในภาคนี้ คนเหล่านี้ไม่ใช้ภาษามลายูอีกแล้วในชีวิตประจำวัน

6. ภาคเหนือ

คนมลายูในภาคเหนือไม่มีบทบาทอะไรในประวัติศาสตร์ชาติไทย การปรากฏขึ้นของคนมลายูในภาคเหนือมีเพียงที่ชุมชนมุสลิมข้างคลานเชียงใหม่นั้น ในรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ มลายูจากรัฐปาหังพร้อมทั้งผู้ติดตามได้เข้ามาอยู่ในเชียงใหม่และตั้งหลักแหล่งที่ข้างคลาน อย่างไรก็ตามเมื่อปาหังตกอยู่ภายใต้การปกครองของอังกฤษพวกเขาส่วนหนึ่งอพยพลงไปได้และตั้งหลักแหล่งในจังหวัดภาคใต้ต่อไป (อิมรอน มะลูลีม 2538: 13)

การเข้ามาของอิสลามยังโลกมลายู

ความยิ่งใหญ่ของอาณาจักรศรีวิชัยและอาณาจักรอื่นๆ ในภูมิภาคมลายูในขณะนั้นจำเป็นต้องหลีกเลี่ยงให้แก่วาทะ “กระแสน้ำอิสลาม” ที่พัดแรงในเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ในคริสต์ศตวรรษที่ 12 และ 13 การเข้ามาของอิสลามได้เปลี่ยนเข็มทิศของศูนย์กลางอารยธรรมมลายูไปยังที่อื่น เช่น มะละกา จัมบี อาเจะห์ และปัตตานี (Mohamad Khadafi Rofie ใน Afifah Abu Yazid, 2003: 6) บรรดานักวิชาการได้นำเสนอทฤษฎีการเข้ามาของอิสลามยังภูมิภาค ดังนี้

1. ทฤษฎีอิสลามมาจากอินเดีย

ทฤษฎีการเข้ามาของอิสลามยัง Nusantara โดยบรรดาพ่อค้าจากอินเดียจริงๆ แล้วมาจากการนำเสนอของนักบูรพาคดีชาวตะวันตก ด้วยสมมุติฐานที่ว่าคนมลายูใน Nusantara มองอินเดียในฐานะผู้คอยให้

คำปรึกษาและแนะนำในด้านต่าง ๆ รวมทั้งด้านศาสนาด้วย ดังนั้นจากความสัมพันธ์ของทั้งสองฝ่าย คนมลายูในภูมิภาคนี้จึงเห็นชอบกับศาสนา (อิสลาม) ที่บรรดาพ่อค้าชาวอินเดียเหล่านั้นนับถือ ทฤษฎีนี้ยังอ้างถึงความเหมือนกันของการปฏิบัติตามแนวทางของมัซฮับซายฟี (Mazhab Syafie) ของพ่อค้าจากอินเดียกับแนวปฏิบัติของคนมลายูในนูซันตาราด้วย ตลอดจนความสอดคล้องของหินบนหลุมฝังศพของกษัตริย์ปาไซ คือ Malik As-Salleh กับหินบนหลุมฝังศพจากคุชราขในอินเดีย จึงเห็นว่าคนมลายูน่าจะรับอิสลามโดยผ่านพ่อค้าชาวอินเดีย

2. ทฤษฎีอิสลามมาจากจีน

ความคิดนี้ก็มาจากนักวิชาการตะวันตกเช่นเดียวกันคือ Emanuel Eredia และ Paul Wheatley ที่บอกว่าอิสลามเจริญเติบโตและขยายตัวก่อน ณ เมืองจีน ก่อนที่จะมาสู่เอเชียตะวันออกเฉียงใต้โดยผ่านการติดต่อค้าขาย เชื่อกันว่าในคาบสมุทรมลายูนั้นอิสลามได้แพร่กระจายไปทั่วก่อนแล้วแถบชายฝั่งทะเลตะวันออก คือ ที่ตรังกานูและปัตตานี ศิลาจารึกตรังกานูที่ค้นพบและระบุปี ค.ศ. 1303 นั้นนับเป็นหลักฐานสำคัญว่าอิสลามได้เข้ามาสู่โลกมลายูก่อนคริสต์ศตวรรษที่ 14 โดยการนำมาของพ่อค้าและเศรษฐีหรือนักเผยแผ่ศาสนาอิสลามจากจีน (Samri Sainuddin 2003: 21)

3. ทฤษฎีอิสลามมาจากอาหรับ

แนวคิดนี้ได้รับการสนับสนุนโดยนักประวัติศาสตร์และนักวิชาการด้านอิสลามศึกษาและมลายูศึกษา เช่น John Crawford, Syed Mohammad Naquib al-Attas และ Hamka นักวิชาการเหล่านี้เห็นพ้องต้องกันว่ากิจกรรมการค้าขายระหว่างโลกมลายูกับโลกอาหรับนั้นมีมาตั้งแต่ยุคก่อนอิสลาม และเมื่อพวกเขาเริ่มนับถืออิสลามการค้าขายก็ยังคงดำเนินต่อ พวกเขายังคงเดินทางมายังโลกมลายู ทฤษฎีอิสลามมาจากอาหรับเป็นสิ่งที่น่าเป็นไปได้ที่สุดด้วยหลักฐานต่างๆ ทางประวัติศาสตร์ที่ค้นพบรวมทั้งบันทึกของนักเดินทาง

จากบันทึกหนึ่งที่ค้นพบ ปรากฏว่ามีชุมชนอิสลามชุมชนหนึ่งที่สุมาตราเหนือที่ถูกตั้งชื่อว่า "Ta-shih" เมื่อปี ค.ศ. 650 ซึ่งตรงกับ ฮ.ศ. 30 ชุมชนแห่งนี้เป็นชุมชนชาวอาหรับที่เดินทางมายังสุมาตราในคริสต์ศตวรรษที่ 7 นอกจากนั้น Syed Mohammad Naquib al-Attas ยืนยันว่า เนื้อหาในงานวรรณกรรมมลายูหรืองานหนังสือมลายูอิสลามที่มีคำศัพท์และแนวคิดอิสลามรวมทั้งระบบการเขียนอักษรยาวีคนมลายูใช้แสดงถึงที่มาจากแหล่งอาหรับหรือตะวันออกกลางได้เป็นอย่างดี (Hashim Musa 2001: 165) จากการวิเคราะห์และการค้นพบต่างๆ สามารถที่จะชี้ลงไปว่าการเข้ามาของอิสลามยังโลกมลายูหรือนูซันตารานี้เกิดขึ้นในคริสต์ศตวรรษที่ 7 และนำมาโดยพ่อค้าและเศรษฐีตลอดจนนักเผยแผ่ศาสนาชาวอาหรับที่ทำการค้าขายและเผยแผ่ศาสนาอิสลามด้วย โดยผ่านทางการค้าขายจากเอเชียตะวันออกเฉียงใต้เพื่อไปยังเมืองจีน

บทสรุป

คนไทยเชื้อสายมลายูที่ยังคงใช้ภาษามลายูในชีวิตประจำวันและปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีมลายูในกรอบของอิสลามมีไม่น้อยกว่า 2.5 ล้านคน จำนวนนี้อาจจะไม่มากหากเปรียบเทียบกับประชากรของประเทศไทย กระนั้นก็ตาม คนมลายูที่ยังใช้ภาษามลายูอยู่ทุกวันนี้และยังคงปฏิบัติตามวัฒนธรรมประเพณีมลายูเกือบทั้งหมดอยู่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้และมีการปฏิสัมพันธ์อย่างสม่ำเสมอกับสังคมมลายูหลักทางตอนใต้ สถานการณ์เช่นนี้เป็นผลให้จังหวัดชายแดนภาคใต้เป็นกำแพงอันมั่นคงที่พร้อมและรับเอาแนวทางของภาษาและวัฒนธรรมมลายูจากสังคมมลายูหลักอยู่เสมอ อีกทั้งบิดตานิเองยังมีบทบาทที่สำคัญในฐานะศูนย์การศึกษาอิสลามที่สำคัญในภูมิภาคนี้ซึ่งจะเป็นตัวช่วยให้สถานะของภาษามลายูในประเทศไทยมั่นคงขึ้นด้วย

หนังสืออ้างอิง

- กรรณิการ์ จุฑามาศ สุมาลี (2523) *ชาวขวาในกรุงเทพมหานคร พ.ศ. 2445-2493* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ชัย เรื่องศิลป์ (2517) *ประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ
- สนั่น เมืองวงษ์ (2524) *ประวัติศาสตร์ไทย ตอนที่ 1* สงขลา. มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
- เสาวนีย์ จิตต์หมวด (2531) *กลุ่มชาติพันธุ์: ไทยมุสลิม* กรุงเทพฯ: กองทุนสง่า รุจิอัมพร
- เสนีย์ มะดากะกุล (2523) *สถานการณ์ในสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ ใน เอเชียปริทัศน์ ปีที่ 2 ฉบับที่ 1* (ตุลาคม-ธันวาคม 2523) กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ศิริเปรมจิตต์ (2502) *สงครามไทยกับเขมร* กรุงเทพฯ: แพร่วิทยา
- สงคราม ชื่นภิบาล (2518) *การประสมประสานของชาวไทยมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- วรวิทย์ บารู (2532) *อิทธิพลของภาษาไทยต่อภาษามลายูถิ่นปัตตานี: กรณีศึกษาภาษาศาสตร์สังคมที่จังหวัดปัตตานี* วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต กวาลัมเปอร์ มหาวิทยาลัยมาลายา
- อิมรอน มะลูลีม (2538) *วิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างรัฐบาลกับมุสลิมในประเทศไทย: กรณีศึกษากลุ่มมุสลิมในจังหวัดชายแดนภาคใต้* กรุงเทพฯ: อิสลามิค อะคาเดมี
- Afifah Abu Yazid (2003) *Pengajian Tamadun Asia*, Pahang: PTS Publication & Distributor
Asia Pahang: PTS Publication & Distributor
- Ismail Hamid (1988) *Masyarakat dan Budaya Melayu* Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka
- Tadmor, Uri (1992) *Kepelbagaian Dialek Melayu disekitar Bangkok*. ใน *Dewan Bahasa*, Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka
- Samri Sainuddin (2003) *Titas Tamadun Melayu Tanjung*, Malim: Quantum Books

มุสลิมเชื้อสายอินโด - อิหร่านนิกายชีอะฮ์ในประเทศไทย: พัฒนาการทางประวัติศาสตร์และบทบาทในสังคมไทย

อาจารย์ ดร.อุทิศพงศ์ อุฬารัตน์¹

ภาควิชาประวัติศาสตร์

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

บทนำ

“มุสลิม” (*Muslim*) ความหมายตามภาษาอาหรับแปลว่า “การยอมอย่างไม่มีเงื่อนไข (ต่อเอกองค์อัลละห์ (*Allah*) (ช.บ.)”² อัลกุรอ่าน (*al-Quran*) ซึ่งเป็นพระคัมภีร์สำคัญสูงสุดของอิสลามกล่าวว่า มุสลิมคือ ผู้ศรัทธาในเอกองค์อัลละห์ (ช.บ.) และประพฤติปฏิบัติตามแนวทางของพระองค์ คือ บุคคลผู้ยึดถือปฏิบัติตามแนวทางศาสนาของอิบรอฮีม (*Ibrahim*)³ ผู้ปฏิบัติตามบทบัญญัติในคัมภีร์อัลกุรอ่าน โดยพระวจนะ (ซึ่งบันทึกไว้ในคัมภีร์อัลกุรอ่าน) ผ่านทางพระศาสดามุฮัมมัดสู่มวลมนุษย์⁴ จากความหมายที่กล่าวมาข้างต้นสรุปได้ว่า “มุสลิม” หมายถึง บุคคล กลุ่มชน และประชาชาติที่ศรัทธา ยึดมั่น และประพฤติปฏิบัติตามหลักการของอิสลาม มุสลิมจึงมีความหมายที่กว้างขวางข้ามพ้นพรมแดนอาณาเขตทางการเมืองและเชื้อชาติหรือชาติพันธุ์

คนไทยนับแต่อดีตเรียкмุสลิมรวมไว้ในกลุ่มประชาชาติ “แขก” หมายรวมถึงชนชาติต่างๆ ซึ่งตั้งถิ่นฐานอยู่ทางตะวันตกของประเทศไทยอันได้แก่ กลุ่มชนชาติที่มีภูมิลำเนาเดิมจากเอเชียใต้และเอเชียตะวันตก

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

² Mokhtar Stork, *A-Z Guide to the Qur'an* (Singapore: JBW Printer & Binders, 1999), p.230.; เป็นข้อกำหนดในการเอ่ยพระนามพระเจ้าของมุสลิม ซึ่งต้องสรรเสริญพระนามด้วยการกล่าวว่า “อัลละห์ ซุบฮานะฮ์สุเวตาอาลา” หรือ “อัลละห์ (ช.บ.)” แปลว่า “อัลละห์ผู้ทรง...”

³ อิบรอฮีม (*Ibrahim*) หรืออับราฮัม (*Abraham*) คือ บุรพชนต้นกำเนิดของศาสนายิว คริสต์ และอิสลาม ศาสนาทั้งสามจึงได้รับการเรียกขานว่าศาสนาของอับราฮัม (Abraham's religions) ชาวอาหรับเชื่อว่าอิบรอฮีมเป็นต้นตระกูลของพวกเขาและเป็นผู้สร้างวิหารกาบา (Kaba) เพื่อสักการะพระเจ้า (ดูรายละเอียดใน Ian M. Lapidus, *A History of Islamic Societies*, Second Edition (Cambridge : Cambridge University Press, 2002), pp.23-24.)

⁴ Ian Richard Netton, *A Popular Dictionary of Islam* (London: Curzon Press, 1992), p.102.; *The Holy Qu-r'an*, pp.11-14, 63, 139, 179.

ซึ่งส่วนใหญ่นับถืออิสลาม ส่วนชนชาติอื่นๆ ที่อยู่ทางตะวันตกซึ่งไม่ใช่พวกฝรั่งหรือพวกแขกที่นับถืออิสลามก็เรียกว่าแขกได้ โดยอนุโลม เช่น แขกฮินดู แขกอาร์มีเนีย เป็นต้น ภายหลังได้รวมเอาประชาชาติซึ่งนับถืออิสลามในภูมิภาคอื่นๆ ว่าแขกด้วย อาทิ แขกมลายู แขกขวา และแขกจาม

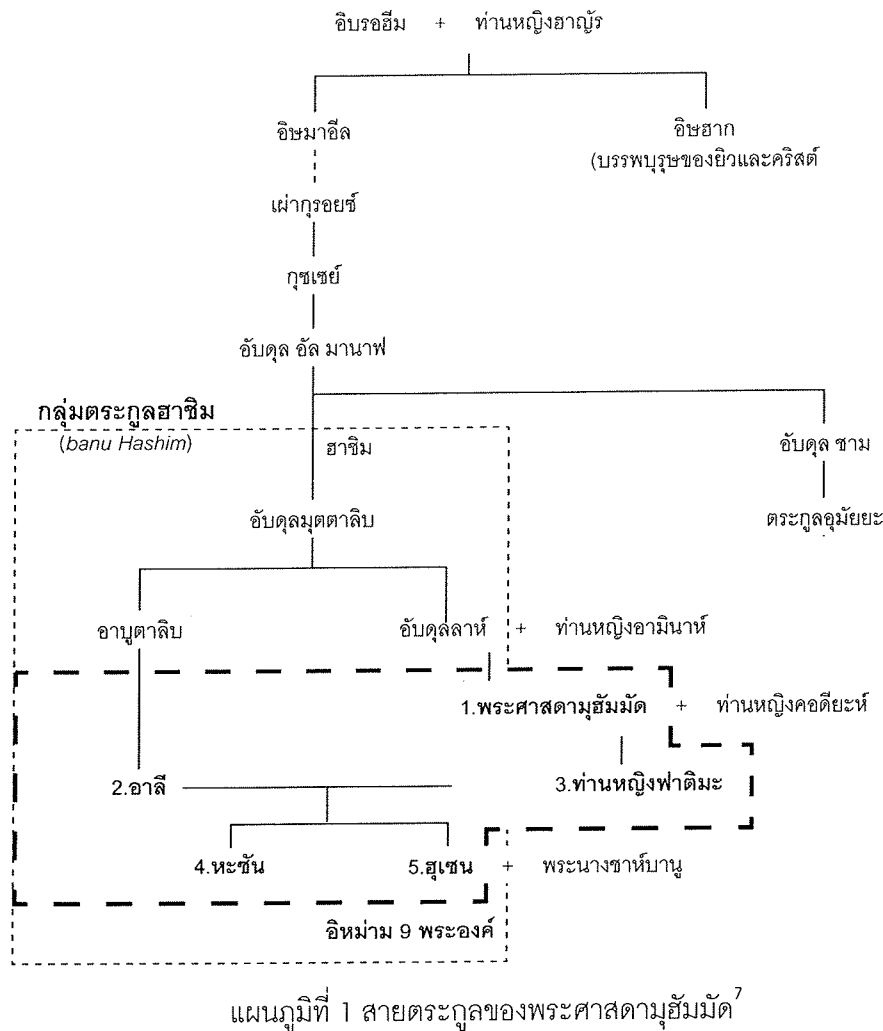
จากการศึกษาเอกสารและหลักฐานทางประวัติศาสตร์ไทย อาจจำแนกแขกที่เข้ามาอาศัยตั้งถิ่นฐานในสยามได้ 2 กลุ่ม คือ แขกที่นับถือศาสนาอิสลาม หรือที่เรียกว่า มุสลิม ได้แก่ แขกมลายู แขกจาม แขกยะวา (แขกขวา) แขกมกกะสัน และแขกเจ้าเซ็น (แขกมะหะงัน) เป็นต้น ส่วนอีกพวกหนึ่งคือ แขกที่นับถือศาสนาอื่น ได้แก่ แขกพราหมณ์ หรือแขกฮินดู และแขกซิกข์ เป็นต้น ชาวสยามใช้คำว่า “แขก” ในความหมายของคนแปลกถิ่นต่อมาก็อธิบายเรียกกลุ่มประชาชาติที่มาจากฝั่งตะวันตกซึ่งไม่ใช่พวกฝรั่ง⁵ หากต้องการแบ่งพวกก็จะเพิ่มชื่อถิ่นฐาน เชื้อชาติหรือลัทธิศาสนาที่นับถือต่อท้ายคำว่าแขกเพื่อแบ่งประเภท เช่น แขกจาม แขกขวา แขกเมืองโคระसान⁶ และแขกเจ้าเซ็น เป็นต้น

ในบรรดามุสลิมหรือแขกกลุ่มต่างๆ กล่าวได้ว่า มุสลิมเชื้อสายอินโด-อิหร่าน เป็นมุสลิมกลุ่มหนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในประวัติศาสตร์ไทยมาตั้งแต่สมัยอยุธยา มุสลิมกลุ่มนี้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในประเทศไทยตั้งแต่สมัยอยุธยา สมาชิกของมุสลิมกลุ่มนี้หลายคนได้รับราชการมีตำแหน่งและบทบาทหน้าที่สำคัญในระบบราชการไทยเรื่อยมาจนถึงสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 แม้ว่ามุสลิมกลุ่มนี้จะมีอัตลักษณ์ทางเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรมแตกต่างจากชาวสยามและมุสลิมส่วนใหญ่ในประเทศไทยแต่คนเหล่านี้ได้บูรณาการเข้าสู่สังคมไทยจนกลายเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์อันยาวนานกว่า 4 ศตวรรษ

⁵ สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน 4 (2512-2513): 2273-2272.

⁶ “โคระसान” หรือคุระซาน (Khorasan, Khurasan) เป็นแคว้นหนึ่งตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือของอิหร่าน “แขกเมืองโคระसान” จึงหมายถึงมุสลิมที่เดินทางมาจากแคว้นโคระसानในรัชสมัยสมเด็จพระนารายณ์มีชาวแคว้นโคระसानเข้ามาอยู่ในสยามหลายคน (ดูรายละเอียดใน จุฬิศพงศ์ จุฬารัตน์, “อากะมะหะหมัด ชาวเมืองแอสตาราบัต อัคกรมหาเสนาบดีชาว อิหร่านในราชสำนักสมเด็จพระนารายณ์,” *ศิลปวัฒนธรรม* 20 (กุมภาพันธ์ 2542): 107.; Muhammad Rabi, *The Ship of Sulaiman*, translated by John O' Kane (London: Routledge & Paul Keagan, 1972), p.99.)

กำเนิดและการพัฒนาการของศาสนาอิสลามนิกายชีอะฮ์

แผนภูมิที่ 1 สายตระกูลของพระศาสดามุฮัมมัด⁷

ชีอะฮ์ (شيعة: *Shī'ā*) เป็นสำนักคิดหรือสำนักนิติศาสตร์อิสลามที่เรียกว่า “มัซฮับ” (مذهب: *madhhab*)⁸ ซึ่งจำแนกเป็น 2 มัซฮับใหญ่ๆ คือ สุนนะหรือสุนนี (سنة: *Sunna* หรือ *Sunnī*)⁹

⁷ ปรับปรุงจาก Arthur Goldschmidt Jr., *A Concise History of the Middle East*, 7th ed. (Boulder: Westview Press, 2002), p.65.; Ira M. Lapidus, *A History of Islamic Societies*, 2nd ed. (Cambridge: Cambridge University Press, 2002), p.95.

⁸ “มัซฮับ” (مذهب: *madhhab*) หมายถึง สำนักคิดของอิสลาม (Islamic School of Thought) หรือสำนักนิติศาสตร์อิสลาม (Islamic jurisprudence) เกิดจากการที่บรรดาศาสนาจารย์หลังสมัยของพระศาสดามุฮัมมัดได้นำเอาหลักการต่างๆ ของอิสลามซึ่งปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์กุรอ่าน (*al Quran*) และแบบฉบับของพระศาสดาหรือ “หะดิษ” (*al Hadith*) มาตีความกำหนดเป็นระเบียบแบบแผนและกฎหมายหรือข้อบังคับของอิสลามขึ้น แต่ละสำนักคิดศาสนาจารย์ต่างตีความและกำหนดระเบียบแบบแผนต่างกันไปจึงเกิดเป็นสำนักคิด หรือสำนักนิติศาสตร์อิสลามขึ้น โดยสำนักคิดใหญ่ที่สุดก็คือ ฝ่ายสุนนะ และฝ่ายชีอะฮ์

และชีอะฮ์ ชีอะฮ์มาจากคำเต็มว่า ชีอะฮ์อาลี (شيعة علي: *Shī'ā-I A/*) หมายถึง ผู้ที่ยึดถือตามแนวทางคำสอนของ "อิหม่ามอาลี"¹⁰ อิหม่ามอาลีเป็นบุตรของอาบูตอลิบ (*Abu Tālib*) ซึ่งเป็นลุงของพระศาสดามุฮัมมัดพระองค์จึงมีศักดิ์เป็นลูกพี่ลูกน้องกับพระศาสดา อิหม่ามอาลีเป็นบุคคลที่สองที่เข้ารับนับถือศาสนาอิสลาม¹¹ และคอยติดตามปกป้องอันตรายให้กับพระศาสดาอีกทั้งยังเป็นผู้นำกองทัพของอิสลามในช่วงการเผยแผ่ศาสนาพระองค์จึงได้รับยกย่องว่าเป็นผู้คุ้มครองอิสลาม¹² ต่อมาพระศาสดาได้ยกท่านหญิงฟาติมะ (*Fātima*) ธิดาของพระองค์ซึ่งเกิดกับท่านหญิงคอดียะ (*Khadīja*) ภรรยาคนแรกให้สมรสกับอิหม่ามอาลี มุสลิมชีอะฮ์เชื่อว่าการสมรสครั้งนี้เป็นการสืบสายตระกูลผู้นำที่แท้จริงของอิสลาม¹³ (แผนภูมิที่ 1)

มุสลิมนิกายชีอะฮ์เชื่อว่าอิหม่ามอาลีคือ บุคคลที่ได้รับเลือกจากพระศาสดาให้สืบทอดแนวทางคำสอนของอิสลาม¹⁴ โดยอ้างถึงการแสวงบุญ (ฮัจจ์-*Hajj*) ครั้งสุดท้ายของพระศาสดาก่อนที่พระองค์จะสิ้นพระชนม์ ใน พ.ศ. 1175 (ค.ศ. 632) ครั้งนั้นพระศาสดาทรงประกาศให้อิหม่ามอาลีเป็นผู้สืบทอดอำนาจการปกครองมุสลิมต่อจากพระองค์ ณ "กะดีร์อัลคุม" หรือ "กะดีร์คุม" (*Ghadīr al-Khumm*) สถานที่ซึ่งตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางแสวงบุญจากนครเมกกะไปยังเมดินา¹⁵ มุสลิมนิกายชีอะฮ์ทั่วโลกถือว่าการประกาศครั้งนี้เป็นการแสดงความชอบธรรมในการดำรงตำแหน่งคาลิฟะห์ (*خليفة: Khalīfa*)¹⁶ หรือผู้นำศาสนา

⁹ "สุนนะ" หรือ "สุนนี" (سنة: *Sunna* หรือ *Sunnī*) มาจากคำเต็มว่า "อะห์ลุลหุซซุนนะห์ วาล ยะมะอะฮ์" (أهل السنة والجماعة: *Ahlus Sunnah wal-Jamaa'h*) หมายถึง ประชาชาติและชุมชนที่เป็นแบบอย่าง (อันดิงามของพระศาสดามุฮัมมัด) หรือมาจากคำเต็มว่า "อะห์ลุลหุซซุนนะ" (أهل السنة: *Ahl ul-Sunna*) หมายถึง ประชาชาติผู้เป็นแบบอย่าง (ของพระศาสดามุฮัมมัด)

¹⁰ อับดุลอะซีซ ชะรีฟ, *การกำเนิดสำนักคิดต่างๆ ในอิสลาม* (กรุงเทพฯ: สถาบันส่งเสริมการศึกษาและวิจัยเกี่ยวกับอิสลาม, 2546), หน้า 135.; E. van Donzel, *Islamic Desk Reference* (Leiden: E.J. Brill, 1994), p.112.; Muhammad Husayn Tabatabai, *Shi'a*, trans. Husayn Nasr (Qum: Ansariyan, 1971), p.412.; Richard C. Martin, *Islamic Studies: A History of Religions Approach*, 2nd ed. (New Jersey: Prentice-Hall, 1996), p.12.

¹¹ บุคคลแรกที่รับนับถืออิสลามคือ ท่านหญิงคอดียะ ภรรยาของท่านศาสดา

¹² Muhammad Husayn Tabatabai, *Shi'a*, p.40.

¹³ สมาชิกในสายตระกูลของอิหม่ามอาลีและท่านหญิงฟาติมะได้รับยกย่องในฐานะผู้นำที่ชอบธรรมของมุสลิมนิกายชีอะฮ์ (ดูรายละเอียดใน Ira M. Lapidus, *A History of Islamic Societies*, p.95.)

¹⁴ Muhammad Husayn Tabatabai, *Shi'a*, p.39.; Richard C. Martin, *Islamic Studies: A History of Religions Approach*, p.12.

¹⁵ กระดีร์คุม แปลว่า "หนองน้ำแห่งคุม" (กะดีร์ แปลว่าหนองน้ำ) ตั้งอยู่ระหว่างนครเมกกะกับเมดินา (ปัจจุบันอยู่ในประเทศซาอุดีอาระเบีย) (ดูรายละเอียดใน E. van Donzel, *Islamic Desk Reference*, p.112.)

¹⁶ คาลิฟะห์ (خليفة: *Khalīfa*) เป็นคำภาษาอาหรับ ตรงกับภาษาละตินว่าคาลิฟ (Caliph) แปลว่าผู้แทนของศาสดาแห่งอัลละห์ หรือหมายถึง ผู้สืบทอดจากพระศาสดามุฮัมมัด เดิมเป็นตำแหน่งที่ได้รับเลือกจากกลุ่มชนเผ่ามุสลิมที่มีบทบาทสำคัญ ต่อมาในสมัยราชวงศ์อุมัยยะด (*Umayyad dynasty*) ตำแหน่งนี้เปลี่ยนจากการเลือกสรรคมาเป็นการสืบทอดตามสายตระกูลและราชวงศ์ (ดูรายละเอียดใน E. van Donzel, *Islamic Desk Reference*, p.60.; Ian Richard Netton, *A Popular Dictionary of Islam* (London: Curzon Press, 1992), p.143.)

อิสลามของอิหม่ามอาลีสืบต่อจากพระศาสดามุฮัมมัด¹⁷ อย่างไรก็ตาม ผู้นำมุสลิมส่วนใหญ่ในสมัยนั้นกลับไม่ยอมรับเหตุการณ์ที่กะดีรคุม และหันไปใช้วิธีการคัดเลือกผู้นำจากระบบชนเผ่าที่มีมาแต่เดิมในหมู่ชนเชื้อชาติอาหรับ มุสลิมส่วนใหญ่ในภายหลังได้พัฒนาไปเป็นสำนักคิดสายสุนนี ความเห็นที่ไม่ตรงกันในการเลือกผู้นำสืบต่อจากพระศาสดามุฮัมมัดเป็นสาเหตุเบื้องต้นที่ทำให้สองนิกายนี้มีความขัดแย้งกันกลายเป็นความบาดหมางในประวัติศาสตร์อันยาวนานสืบมาจนถึงปัจจุบัน¹⁸

ความขัดแย้งในการกำหนดตำแหน่งผู้นำสืบต่อจากพระศาสดาทำให้มุสลิมชีอะฮ์ปฏิเสธหรือไม่ยอมรับผู้นำในระบบคัลิฟะห์แต่ละเรียกผู้นำ (อันชอบธรรม) ว่า “อิหม่าม” (إمام: *Imam*) ซึ่งเป็นคำภาษาอาหรับแปลว่า “หัวหน้า”¹⁹ โดยทั่วไปมีความหมายหลายนัยยะ ในยุคต้นของอิสลามอิหม่ามมีความหมายเดียวกับคัลิฟะห์ คือผู้นำของอิสลาม ตามทัศนะของนิกายสุนนีอิหม่ามเป็นเพียงผู้นำของมุสลิมในมัสยิดหรือชุมชน คือผู้นำในการนมาซหรือการสวดมนต์เคารพต่อพระเจ้า แต่สำหรับในทัศนะของนิกายชีอะฮ์แล้วอิหม่ามมีความสำคัญมาก เพราะหมายถึงผู้นำอันชอบธรรมที่สืบสายตระกูลโดยตรงมาจากพระศาสดาทงสายอิหม่ามอาลี²⁰

อิหม่ามตามความเชื่อของมุสลิมนิกายชีอะฮ์คือ ผู้มีคุณสมบัติสำคัญในการชี้นำหลักการที่ถูกต้องของอิสลาม และเชื่อว่าตำแหน่งนี้สืบทอดกันตามสายเลือดเฉพาะในตระกูลฮาซิม (*banu Hashim*) ซึ่งเป็นตระกูลของพระศาสดามุฮัมมัด²¹ มุสลิมนิกายชีอะฮ์เชื่อกันว่าบุคคลสำคัญ 5 ท่าน อันประกอบไปด้วยพระศาสดามุฮัมมัด อิหม่ามอาลี ท่านหญิงฟาติมะฮ์ อิหม่ามหะซัน (*Hasan*) และอิหม่ามฮุซัยน (*Husayn*) คือบุคคลสำคัญสูงสุดซึ่งพระเจ้าทรงเลือกสรรให้เป็นบุคคลอันศักดิ์สิทธิ์สำหรับการนำมวลมุสลิมทั้งปวง (แผนภูมิที่ 1) และการที่อิหม่ามอาลีเป็นสมาชิกในสายตระกูลฮาซิมทำให้มุสลิมนิกายชีอะฮ์เชื่อว่าอิหม่าม

¹⁷ มุสลิมนิกายชีอะฮ์จะจัดพิธีเจลิมฉลองเพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์ครั้งนั้นเป็นประจำทุกปีเรียกว่า “อิดกะดีรคุม” (Eid-จัดขึ้นในวันที่ 18 เดือน ชุลฮิจะห์ (Dhu'l Hijja) อีระห์ที่ 10 ตรงกับวันที่ 18 มีนาคม พ.ศ. 1175 (ค.ศ. 632) (E. van Donzel, *Islamic Desk Reference*, p.112.; Muhammad Husayn Tabatabai, *Shi'a.*, p.68.)

¹⁸ กรณีของเหตุการณ์ครั้งนี้ได้รับการอธิบายโดยนักคิดฝ่ายชีอะฮ์ว่า เนื่องจากกลุ่มผู้นำในตระกูลอื่นๆ ที่เคยมีอำนาจก่อนสมัยของพระศาสดามุฮัมมัดและต้องสูญเสียอำนาจไปเพราะการประกาศศาสนาของพระศาสดาต้องการกลับมาใช้อำนาจอีกครั้งจึงพยายามวิตรอนบทบาทของตนในตระกูลฮาซิมของท่านศาสดาคือ ท่านอาลีโดยอาศัยอิทธิพลในหมู่ผู้นำชนเผ่าต่างๆ กีดกันไม่ให้ท่านอาลีได้เป็นคัลิฟะห์ (ดูรายละเอียดใน Muhammad Husayn Tabatabai, *Shi'a.*, p.70-71; Richard C. Martin, *Islamic Studies: A History of Religions Approach*, p.12.)

¹⁹ Ian Richard Netton, *A Popular Dictionary of Islam*, p.121.

²⁰ Ian Richard Netton, *A Popular Dictionary of Islam*, p.121.; Muhammad Husayn Tabatabai, *Shi'a.*, p.173. Richard C. Martin, *Islamic Studies: A History of Religions Approach*, p.16.)

²¹ พระศาสดามุฮัมมัดสืบสายตระกูลมาจากชนเผ่ากูรุษย์ (*Quraysh*) ซึ่งเป็นชนเชื้อชาติอาหรับที่มีความสำคัญในอาระเบีย ตั้งแต่ช่วงปลายคริสต์ศตวรรษที่ 6 ชนกลุ่มนี้สามารถควบคุมเส้นทางคาราวานการค้าระหว่างเยเมนไปยังซีเรียโดยมีศูนย์กลางอิทธิพลอยู่ที่นครเมกกะซึ่งในเวลานั้นเป็นเมืองสำคัญของชนเชื้อชาติอาหรับ (ดูรายละเอียดใน Carl Brockelmann, *History of the Islamic Peoples*, trs. Joel Carmichael and Moshe Perlmann, reprinted (London: Routledge & Keagan Paul, 1979), p.12.; Marshall G.S. Hodgson, *The Venture of Islam Vol.1* (Chicago: The University of Chicago Press, 1977), p.153)

อาลี และผู้สืบสายตรงจากท่านเป็นผู้นำที่ถูกต้อง²² หลักการของชีอะฮ์ในข้อสุดท้ายนี้ถือว่ามีความแตกต่างจากหลักความเชื่อในนิกายอื่นๆ ซึ่งไม่ได้ให้ความสำคัญกับการเลือกผู้นำจากสายตระกูลของพระศาสดาเหมือนนิกายชีอะฮ์ โดยเฉพาะในนิกายสุนนีซึ่งยอมรับการเลือกผู้นำจากมตีมาหาน²³

มุสลิมนิกายชีอะฮ์เชื่อว่าเชื้อพระวงศ์ของพระศาสดามุฮัมมัดทางสายอิหม่ามอาลีและท่านหญิงฟาติมะซึ่งในภาษาอาหรับเรียกว่า “อะหุลไบยัต” (أهل البيت: *ahlul-bayt*)²⁴ คือ ผู้นำที่บริสุทธิ์ซึ่งพระเจ้าทรงเลือกให้เป็นผู้ปกครองมวลมุสลิม บรรดาทายาทสายตรงที่เป็นบุตรชายคนสำคัญในสายตระกูลฮาซิมจึงได้รับการขนานนามว่า อิหม่าม อันหมายถึง ผู้นำสูงสุดของมุสลิมสืบต่อจากพระศาสดามุฮัมมัดโดยอิหม่ามอาลีทรงได้รับยกย่องเป็นอิหม่ามพระองค์แรกของนิกายชีอะฮ์²⁵

แนวความคิดในการยึดถือผู้นำศาสนาหรืออิหม่ามได้พัฒนาไปเป็นแนวปรัชญาทางศาสนาที่เรียกว่า อิมามะห์ (إمام: *Imamah*) หมายถึง “การบังคับบัญชาสูงสุดของมวลมุสลิม ทั้งในด้านศาสนาและกิจการสังคมการปกครองทั้งหมดในฐานะผู้สืบต่อจากท่านศาสดาระซูลุลลอฮ์”²⁶ อิหม่ามจึงมิได้เป็นเพียงประมุขทางโลกแต่ยังดำรงสถานภาพอันศักดิ์สิทธิ์สื่อกลางระหว่างมนุษย์กับพระเจ้าด้วย²⁷ อิหม่ามของชีอะฮ์ได้รับยกย่องในฐานะผู้นำแนวทางที่ถูกต้องตามครรลองอิสลามและยังเป็นผู้นำชุมชนมุสลิมหรือ “อุมมะห์” (أمة: *Ummah*)²⁸ อย่างไรก็ตาม การสืบทอดความเป็นอิหม่ามหรือผู้นำสูงสุดของนิกายชีอะฮ์ได้แบ่งแยกออกไปเป็น 2 สายใหญ่ สายแรกนับอิหม่ามหรือผู้นำตามสายตระกูลของอิหม่ามหะซันโอรสองค์ใหญ่ของอิหม่ามอาลีกับท่านหญิงฟาติมะ นิกายชีอะฮ์สายนี้แยกออกเป็นนิกายย่อยที่เรียกว่า “ซัยดียะ” (زيدية: *Zaydiyya*) ภายหลังแพร่หลายสู่ตอนเหนือของอิหร่านและกลายเป็นกลุ่มอิหม่ามผู้ปกครองตะบะริสถาน (*Tabaristan*) ส่วนนิกายซัยดียะอีกสายหนึ่งแพร่หลายไปทางตอนใต้ของอารเบียและตั้งมั่นอยู่ในเยเมน²⁹ ส่วนอีกสายหนึ่ง

²² Ira M. Lapidus, *A History of Islamic Societies*, p.95.;

²³ ทศนะสำคัญนิกายสุนนีคือการเลือกผู้นำจากมติของมุสลิมส่วนใหญ่ โดยกล่าวถึงบทบัญญัติในอัลกุรอานที่ว่า “และกิจการของพวกเขา” (บรรดามุสลิม) ให้ปรึกษาหารือกันในกลุ่มพวกเขา” (ดูรายละเอียดในอับลมาลิก บินอิฮาก, *นี่แหละชีอะฮ์* (พระนครศรีอยุธยา: สายสัมพันธ์, 2542), หน้า 40.

²⁴ “อะหุลไบยัต” (أهل البيت: *ahlul-bayt*) หมายถึงผู้สืบสายโลหิตมาในสายตระกูลฮาซิมสายตรงของพระศาสดา ต่อมาก็ขยายความรวมถึงบรรดาภรรยาของพระศาสดาและบุตรที่เกิดกับพระศาสดาด้วย อย่างไรก็ตามการนับว่าผู้ใดเป็นอะหุลไบยัตนั้นมีทั้งในฝ่ายสุนนีและชีอะฮ์ แต่มีขอบเขตต่างกัน (ดูรายละเอียดใน *A Shiite Encyclopedia Version 2.0*, October 1995, Revised January 2001. <http://www.al-islam.org/encyclopedia>.; Muhammad Husayn Tabatabai, *Shi'a*, p.12.)

²⁵ Muhammad Husayn Tabatabai, *Shi'a*, p.186.

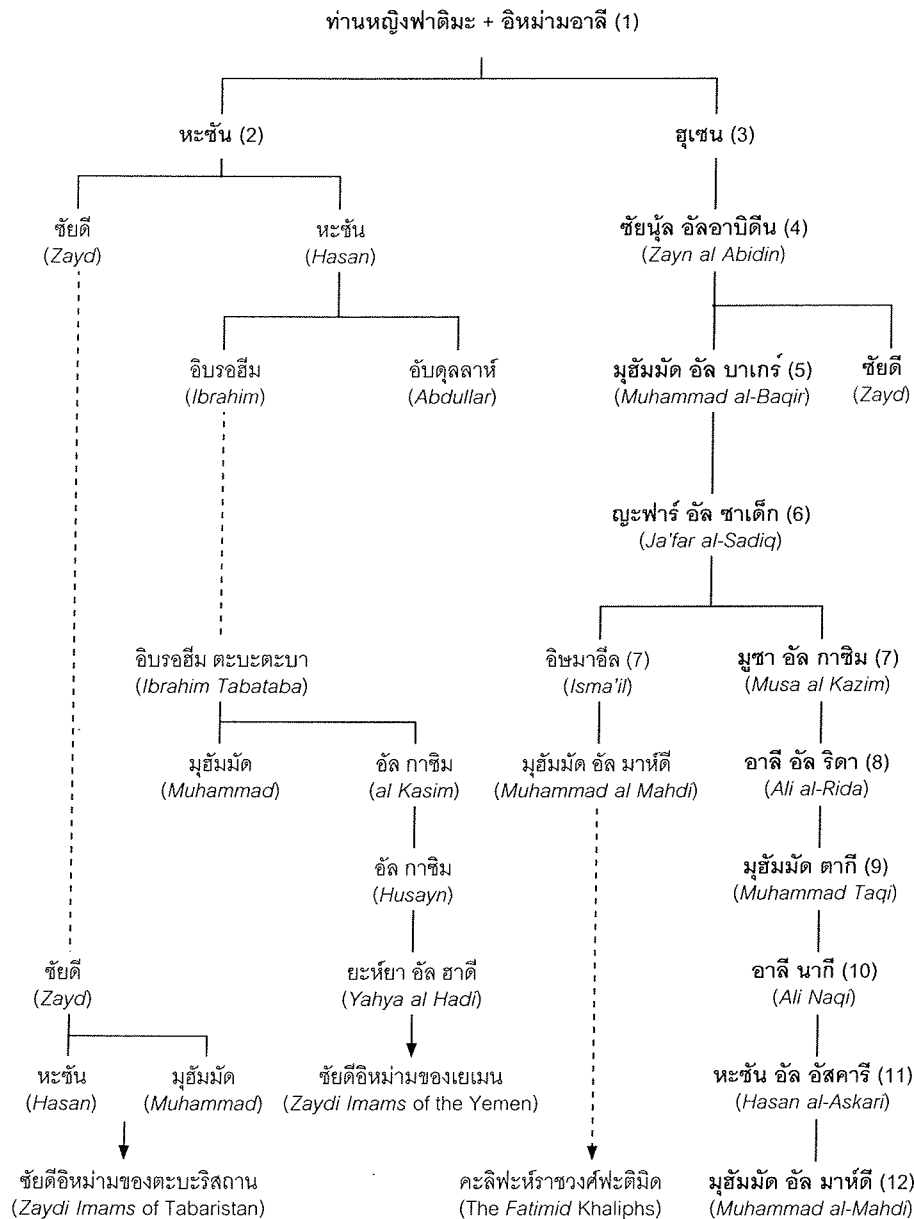
²⁶ ซัยยิด ซาอิด อัคตาร์ ริซวี, *อิหม่าม ผู้นำศาสนา*, หน้า 1.

²⁷ Muhammad Husayn Tabatabai, *Shi'a*, p.185.

²⁸ อุมมะห์ (أمة: *Ummah*) หมายถึงชุมชนมุสลิมที่อยู่ภายใต้หลักการของอิสลาม (ดูรายละเอียดใน Ian Richard Netton, *A Popular Dictionary of Islam*, p.253.)

²⁹ E. van Donzel, *Islamic Desk Reference*, p.489.

คือ กลุ่มที่นับถือผู้นำตามการสืบสายตระกูลของอิหม่ามองค์ที่ 4 คืออิหม่ามซัยนุล อัล อาบิดีน ซึ่งมีทายาทที่สืบสายตระกูลลงมาถึงอิหม่ามองค์ที่ 12 (แผนภูมิที่ 2)

แผนภูมิที่ 2 สายตระกูลฮาซิมและอิหม่ามนิกายชีอะฮ์³⁰

³⁰ ปรับปรุงจาก Ira M. Lapidus, *A History of Islamic Societies*, pp.96-97.

จากการที่อิหม่ามได้รับยกย่องในฐานะผู้นำของชุมชนมุสลิมทำให้กลุ่มผู้ปกครองที่มีอำนาจในยุคถัดมาพยายามควบคุมอำนาจและจำกัดบทบาทของอิหม่าม ในสมัยราชวงศ์อุมัยยัด (*Umayyad dynasty*)³¹ คณะที่ราชวงศ์นี้พยายามจำกัดบทบาทและควบคุมอิหม่ามของนิกายชีอะฮ์และหลายครั้งที่กลุ่มผู้ปกครองของอุมัยยะฮ์จับกุมอิหม่ามของชีอะฮ์ไปคุมขัง หรือใช้วิธีการลอบสังหารด้วยการวางยาพิษ แม้ราชวงศ์อุมัยยัดจะหมดอำนาจไปใน พ.ศ. 1293 (ค.ศ. 750) และมีราชวงศ์ใหม่คือ อับบาสิด (*Abassid dynasty*)³² ปกครองจักรวรรดิอิสลามต่อมา แต่คณะที่ราชวงศ์อับบาสิดยังคงดำเนินนโยบายควบคุมอิหม่ามของนิกายชีอะฮ์อย่างเข้มงวด หลายครั้งที่อิหม่ามของชีอะฮ์ถูกจับกุมขัง ถูกทรมานและถูกปลงพระชนม์ จากนั้นที่ภักของฝ่ายชีอะฮ์กล่าวว่าอิหม่ามพระองค์ที่ 4 จนถึงอิหม่ามองค์ที่ 11 ทุกพระองค์ล้วนสิ้นพระชนม์ด้วยการวางยาพิษ อย่างไรก็ตาม มุสลิมชีอะฮ์เชื่อว่าเมื่อตำแหน่งผู้นำสืบทอดมาจนถึงอิหม่ามองค์ที่ 12 คือ อิหม่ามมุฮัมมัด อัล มาห์ดี (*Imam Muhammad al Mahdi*)³³ ซึ่งเป็นอิหม่ามพระองค์สุดท้ายของนิกายชีอะฮ์ พระองค์ทรงเข้าสู่ภาวะเร้นกายโดยพระเจ้าทรงอำพรางอิหม่ามไว้ไม่ให้ปรากฏต่อศัตรู พระองค์จะปรากฏกายขึ้นอีกครั้งในวันสุดท้ายก่อนสิ้นโลกเพื่อนำผู้ศรัทธาหลุดพ้นจากบาปและการลงทัณฑ์³⁴ ความศรัทธาต่ออิหม่ามมะห์ดีนี้ก็คล้ายกับความเชื่อในพระเมสซiah (Messiah) อันหมายถึงพระผู้ช่วยให้รอดของชาวยิวและคริสต์³⁵ ทั้งยังคล้ายกับความเชื่อเรื่องพระศรีอาริยมตไตรย์ของชาวพุทธ

³¹ ราชวงศ์อุมัยยัด (The *Umayyad dynasty*) สถาปนาโดยมุอวิยะ ผู้นำจากตระกูลอุมัยยะ (*Banu Umayya*) ซึ่งเป็นกลุ่มตระกูลหนึ่งของเผ่ากูรอช (*Quraysh*) แห่งเมกกะ ปกครองโลกอิสลามระหว่าง พ.ศ. 1204-1302 (ค.ศ. 661-759) ชื่ออุมัยยัดนี้มาจากต้นตระกูลคือ อับดุล ชาม อุมัยยะ (*Abdul Sham Umayya*) นักบวชและกลุ่มผู้นำของนครเมกกะก่อนสมัยอิสลาม (ดูรายละเอียดใน E. van Donzel, *Islamic Desk Reference*, pp.468-469.)

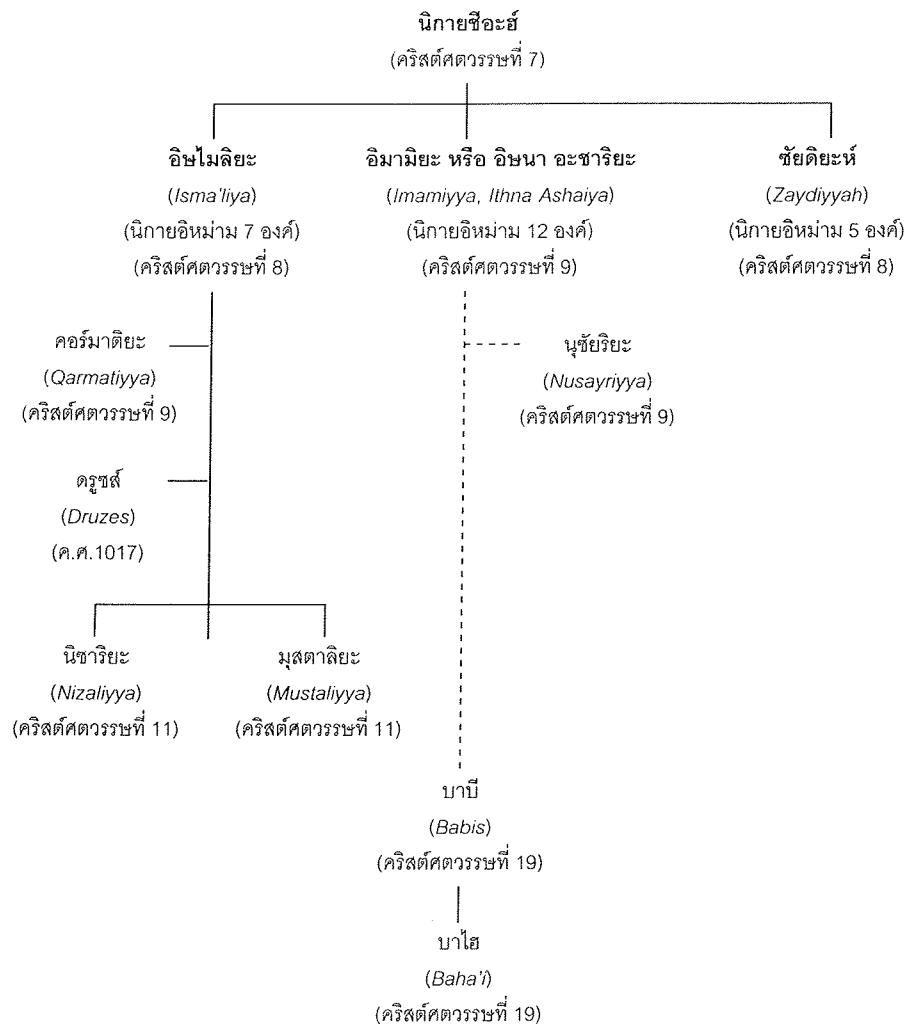
³² ราชวงศ์อับบาสิด (*Abassid dynasty*) สืบสายมาจากตระกูลอับบาส (*Banu Abbas*) ซึ่งเป็นสายตระกูลของพระญาติใกล้ชิดของพระศาสดามุฮัมมัด โดยเริ่มต้นจากการเป็นผู้ก่อการปฏิวัติเพื่อโค่นล้มคณะที่อุมัยยาดสำเร็จภายหลังมีอำนาจปกครองจักรวรรดิมุสลิมโดยมีศูนย์กลางอยู่ที่แบกแดด (Baghdad) ในอิรัก ราชวงศ์นี้เสื่อมลงเนื่องจากการรุกรานของชนชาติมองโกลในคริสต์ศตวรรษที่ 11 และล่มสลายไปเมื่อ พ.ศ. 1801 (ค.ศ. 1258)

³³ มะห์ดี (مهدي: Mahdi) แปลว่า "ผู้นำทาง" หรือ "ผู้ขึ้นา" หมายถึง ผู้นำทางหรือพระผู้ช่วยให้รอดพ้นจากบาปทั้งปวง มุสลิมเชื่อว่า อัลมะห์ดี คือ บุคคลที่จะนำพามวลมนุษย์ให้หลุดพ้นจากไฟนรกในวันพิพากษา หรือวันกิยามะห์ มะห์ดีในทัศนะของนิกายชีอะฮ์อิษนาคือ อิหม่ามมุฮัมมัด อัล มะห์ดี (محمد المهدي: *Muhammad al Mahdi*) อิหม่ามองค์สุดท้ายหรือองค์ที่ 12 เป็นบุตรของอิหม่ามหะซัน อัล อัชกาฟี อิหม่ามองค์ที่ 11 ในนิกายชีอะฮ์ มารดาคือ พระนางนารียิส (*Narjis*) เจ้าหญิงแห่งไบแซนไทน์ที่เชื่อกันว่าสืบตระกูลมาจากไซมอน ปีเตอร์ (Simon Peter) หรือเซนต์ ปีเตอร์ อัศวินของพระเยซู พระนางตกเป็นเชลยในช่วงที่กองทัพอิสลามโจมตีจักรวรรดิไบแซนไทน์ และต่อมาได้สมรสกับอิหม่าม อัล อัชกาฟี ทรงให้กำเนิดบุตรชายคือ อิหม่าม มุฮัมมัด อัล มะห์ดี มุสลิมชีอะฮ์เชื่อว่า พระองค์ถูกอำพรางโดยพระเจ้าตั้งแต่ทรงมีพระชนม์ 5 พรรษา เนื่องจากทรงถูกปองร้ายจากศัตรูและจะปรากฏพระองค์อีกครั้งก่อนการสิ้นโลกเพื่อนำมวลมนุษย์สู่หนทางที่ถูกต้องตามครรลองของอิสลาม

³⁴ E. van Donzel, *Islamic Desk Reference*, p.235.

³⁵ เมสซiah (Messiah) ในทัศนะของศาสนายูดาห์และอิสลามมีความใกล้เคียงกันคือ หมายถึงพระผู้ช่วยให้รอดซึ่งจะมาเป็นผู้นำมนุษย์ในช่วงสุดท้ายก่อนสิ้นโลก ส่วนในทัศนะของชาวคริสต์ถือว่า พระเยซู คือ พระเมสซiah หรือเมสซiahที่มีความหมายเดียวกับพระคริสต์

การยึดถืออิหม่ามหรือผู้นำของมุสลิมนิกายชีอะฮ์กลุ่มต่างๆ คือ เหตุผลเบื้องต้นที่ทำให้เกิดการแบ่งแยกออกเป็นนิกายย่อยต่างๆ ซึ่งมีอยู่ 3 กลุ่มใหญ่คือ ชัยดียะ อิษไมลียะ และอิษนา อาซารียะ (แผนภูมิที่ 3)

แผนภูมิที่ 3 การแบ่งแยกนิกายย่อยของชีอะฮ์³⁶

นิกายอิมามียะหรือ อิษนา อะซารียะ (إمامية: Imamiyya หรือ اثنا عشرية: Ithna Ashariyya) เป็นนิกายที่มีผู้นับถือมากที่สุดในสายของชีอะฮ์ นิกายนี้ได้ยึดถือตามแนวทางของอิหม่ามญะฟาร์ อัล ซาดีก อิหม่ามองค์ที่ 6 ของนิกายชีอะฮ์ และอิหม่ามมุซา อัล กะซิม (Muza al-Kazim) บุตรของอิหม่าม ซาดีกซึ่งดำรงตำแหน่งอิหม่ามองค์ที่ 7 ในนิกายอิมามียะ (ต่างจากนิกายอิษไมลียะที่นับถือตามอิหม่าม อิษมาอิลพี่ชายของอิหม่ามมุซา อัล กะซิมซึ่งเป็นอิหม่ามองค์ที่ 7 ตามความเชื่อของนิกาย อิษไมลียะ และยังเป็นอิหม่ามองค์สุดท้ายของนิกายนี้ด้วย)

³⁶ ปรับปรุงจาก <http://www.friesian.com/islam.htm>.

มุสลิมนิกายอิมามียะต่างกับนิกายชีอะฮ์อื่นๆ ตรงที่พวกเขาจะนับถืออิหม่ามที่เป็นทายาทสายตรงสืบทอดจากอิหม่ามอาลีรวม 12 องค์ ประกอบด้วย อิหม่ามอาลี อิหม่ามหะซัน อิหม่ามสุเฆน อิหม่ามซัยนุลอัล อาบิดีน อิหม่ามมุฮัมมัด อัล บาเกอร์ อิหม่ามญะฟาร์ อัล ซาเดก ซึ่งอิหม่ามทั้ง 6 องค์นี้พวกอิชไมลียะจะให้ความเคารพนับถือเช่นกัน ส่วนอิหม่ามที่นิกายอิมามียะนับถือเพิ่มเติมอีก 6 องค์ ได้แก่ อิหม่ามมุซา อัล กาสิม อิหม่ามอาลี อัล ริดา อิหม่ามมุฮัมมัด อัล ตากี อิหม่ามอาลี นากี อิหม่ามหะซัน อัล อัศคาร์ และอิหม่ามมุฮัมมัด อัล มาห์ดี (แผนภูมิที่ 2) การที่มุสลิมนิกายนี้ให้ความเคารพอิหม่าม 12 พระองค์จึงมีชื่อเรียกอีกอย่างว่า นิกายอิษนา อะซารียะ ซึ่งหมายความว่า “นิกายที่นับถืออิหม่าม 12 องค์” (The Twelver Imams)³⁷

แนวคำสอนของนิกายชีอะฮ์ อิษนาอะซารียะเน้นให้ความสำคัญกับอัลกุรอานเช่นเดียวกับมุสลิมกลุ่มต่างๆ นอกจากนี้ นิกายนี้ยังให้ความสำคัญกับหะดิษ (الحديث: *Hadith*)³⁸ หรือแนวการปฏิบัติของพระศาสดามุฮัมมัดรวมทั้งแนวทางคำสอนของอิหม่ามทั้ง 12 องค์ ที่เรียกว่า อิมามะ นิกายอิมามียะหรืออิษนา อะซารียะนิกายหลังได้แผ่ขยายเข้าไปยังอิหร่านและอินเดียและเป็นต้นกำเนิดของมุสลิมนิกายนี้ในสยามประเทศหรือที่ภายหลังเรียกว่า “เจ้าเซ็น” นั่นเอง

“เจ้าเซ็น” มุสลิมนิกายชีอะฮ์อิษนาอะซารียะในประเทศไทย

“แขกเจ้าเซ็น” ตามความหมายใน “สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 9” หมายถึง “คนพวกหนึ่งที่นับถือลัทธิอิสลามซึ่งนับถืออิหม่ามสุเฆน”³⁹ “หนังสือแสดงกิจจานุกิจ” ซึ่งแต่งโดยเจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค) เมื่อ พ.ศ. 2410 (ค.ศ. 1869) กล่าวถึงแขกเจ้าเซ็นไว้ว่า

...พวกแขกเจ้าเซ็นก็มาถือว่า ไชยดิโนอาลี อิมัมมะหะซัน อิมัมมะหะซัน* เปนเจ้าแผ่นดิน เปนนายเปนพระของตัว ครั้นเดือนมะหะราก็ถือว่าเปนเดือนชะอิด** คือ เดือนสิ้นพระชนม์ของเจ้าเซ็นก็ทำการฉลองคุณทั้งสามองค์⁴⁰

³⁷ S.H. Nasr, “Ithna Ashariyya,” in *The Encyclopaedia of Islam online*. <http://www.encyislam.brill.nl/start2.asp>.

³⁸ หะดิษ (الحديث: *al Hadith*) เป็นภาษาอาหรับแปลว่าเล่าหรือบอกกล่าว หมายถึง คำพูด แบบฉบับการปฏิบัติและจริยวัตรของพระศาสดามุฮัมมัดซึ่งได้รับการบอกเล่าหรือบันทึกโดยบุคคลที่ใกล้ชิดเพื่อให้เป็นแนวทางประพฤติปฏิบัติของมุสลิม นอกเหนือจากหลักการที่ปรากฏอยู่ในพระคัมภีร์อัลกุรอาน หะดิษนั้นมีการบันทึกไว้หลายฉบับโดยหะดิษของฝ่ายสุนนีและชีอะฮ์ก็มีความแตกต่างกัน (ดูรายละเอียดใน J. Robson, “Hadith,” in *The Encyclopaedia of Islam online*. <http://www.encyislam.brill.nl/start2.asp>).

³⁹ สารานุกรมไทย ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 9: 5603.

* มาจากคำว่า ไชยดิโนอาลีแปลว่า อิหม่ามอาลีผู้ยิ่งใหญ่ ส่วนคำหลังคือ พระนามอิหม่ามหะซันและอิหม่ามสุเฆน

** “ชะอิด” มาจากคำว่า “ชะฮีด” แปลว่า การตายเพื่อศาสนา

⁴⁰ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์มหาโกษาธิบดี (ขำ บุนนาค), *หนังสือแสดงกิจจานุกิจ* (กรุงเทพฯ: องค์การคำคุณฐา, 2514).